ԿԻԼԻԿԻԱ

ՀԱՆԴԻՍ ԿԻՍԱՄԱՍԵԱՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻՒԹԻՃԵԱՆ

ԱՀԱԿԵՐՏ ԱՐՓՈՒՆԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻՆ

ԹԻՒ 1· ՅՈՒՆՎԱՐ 1·

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Յ· ՄԻՒՀԻԹԻՍԵԱՆ

ՀԱՑՈՑ ԵԿԵՂԵՑՒՈՑ ՓՈՂՈՑ ԹԻՒ 17·

ԿԱԼԻԿՈՍ

ՀԱՆԴԻՍ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԸՆԴԱՅԻՆ, ԸՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

ԱՇԱԿԵՐՏ ԱՐՔՈՒՆԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻՆ

ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

1862

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՏԻՍԵԱՆ

ՑՈՒՑԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐՈՎ ԱՄԵՆ ՏԵՍԱԿ ՕՐԱԳՐԱՑ, ՈՐՈՆՔ ՄԻՆՉԵՒ ՑԱՑՍՕՐ ԿՀԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻՆ

	Սկիզբ.	Տեղ.
1. Երծիւ Վարպետեան	1856	Վարագ.
2. Երջանիս Երարատեան	1839	Զմիւռնիա.
3. Ահեռաբեր	1847	Կ. Պոլիս.
4. Բազմավէպ	1842	Վենետիկ.
5. Երեւակ	1853	Կ. Պոլիս.
6. Երուսաղէմ	1858	Վիեննա.
7. Թռչնիկ	1861	Կ. Պոլիս.
8. Օտարիկ	1861	Զմիւռնիա.
9. Սիւնիա	1861	Կ. Պոլիս.
10. Կռունկ Հայոց աշխարհին	1860	Տիւխա.
11. Հիւսիսափայլ	1857	Մոսկուա.
12. Մատեաց Աշունի	1855	Թէոդոսիա.
13. Մասիս	1851	Կ. Պոլիս.
14. Մեղու	1857	Կ. Պոլիս.
15. Մեղու Հայաստանի	1856	Ռուսաստան.
16. Մեհեանեայը Հափաստիս	1852	Կ. Պոլիս.
17. Միութիւն Սահմանադրական	1860	Զմիւռնիա.
18. Միհնաւակի Իշխեայս	1859	Կ. Պոլիս.
19. Մհր	1860	Կ. Պոլիս.
20. Վարդ	1861	Կ. Պոլիս.
21. Փարիզ	1860	Փարիզ.

ԱՐԱՐԱԾ

ՀԱՆԴԷՍ
ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

Բ. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 1. 1862 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1.

Ա Յ Գ Ա Ց Ի Ն

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Նոր տարւոյս սկիզբը որ Հանդիսիս ալ տարեդարձն է, կխոստամ շնորհաբեր և երջանիկ օրեր մաղթել իմ սիրելի Ազգիս. և իմ ջերմ շնորհակալութիւններս մատուցանել այն ամեն հայրենասէր Ընձանց, որոնց նպատակը Ազգին օգուտն և յառաջադիմութիւնն ըլլալով, արդեամբ և քաջալերութեամբ ԿԱԼԻԿԱՑԻՍ հրատարակութեանը սատարեցին իբր ոչ անվայել իւրեանց այն գովելի նպատակին:

Յերաւի չկայ վիճակ մը որուն մէջ մեր ընտրած առարկան օգտակար չըլլայ. հարուստ, թէ աղքատ, երիտասարդ, և թէ ծեր կրնան Ընդհանրութենէն իրենց կացութեան յարմար և օգտակար սիրուհիներ քաղել, և կեանքը՝ որ ամենուն սիրելի է, խնամել, տածել այն կանոնաց համեմատ՝ զորս Ընդհանրութիւնը փորձառութեամբ վերացնելով կհրամայէ: Ընտ, տգիտութեամբ մեր կենցաղավարութեան մէջ մտած շատ վնասակար սովորութիւններ, մոլութիւններ և կամ նախապաշարմունքներ կուզղին, կանհետանան: Ընտ կատարելութեամբ թէ մեր մարմինը որչափ առողջ և կազմուածքը որչափ ուժեղ ըլլայ, այնքան հոգիներս զօրաւոր կըլլայ բանականութեան ձայնին լսելու, հետևապէս այնչափ կարող կըլլանք կատարել այն պայմանները, զորս Բնութիւնը կամ Ազգը իրաւամբ մեզնէ կպահանջէ:

Շատերուն յայտնի է թէ ատանկ ուսումի մը ոչքան օգտակար կրնայ ըլլալ մեր Ազգին, որ քանի մը գործերէ իվեր անթիւ նախապաշարմանց մէջ իբր թէ խմորուելով բոլոր իւր մեքե-

նայն ապահաներ և իւր բնաձիր յատկութեանցը փոխարէն տեսակ տեսակ եկամուտ թերութիւններ եկեր Ընդ բարեպաշտական մարմնոյն մէջ ապաստաներ են։

Այսուամբ ուրեմն որ Աղբատեր Տէրոջը ներկայ սաբաթայս մէջ ալ իրենց հնարհները Աղկիպատես չզլանալով կհանձին որ այն ալ իւր մանկական ախոռն Հայ խմբապետութեանց մէջ փոքրիկ տեղի մի ունենայ, և քանահպարտանի ու զրաբձալի ծանօթութեանց քով, ըստ իւր կարի Հոդվածասութեան և այլ օգտակար գիտութեանց ուսումը ժողովրդեան մէջ սաբաձելու նպատասամաստոյց ըլլայ, որնկամով միայն մեր Աղն ալ կրնայ Հայրապետական քաղաքակրթութեան մէջ մտնել և անոր ընակիր ընտիր պատուները վայելել։

Թերեւս այս ընարած պաշտօնս ան. Թերի կատարելու բաղդը չունիմ. բայց կյուսամ որ ժամանակն ու աշխատութիւնը զիս Ընթերցողաց ներողամիտ ընդունելութեանը արժանի կընեն։

Վատահ և ապահով ըլլալով իմ սիրելի Աղգայնոց՝ Հանդիսից ընդունելութեանը, որշերեկ Ակնկիպատես այս երկրորդ հրատարակութիւնը կիսամեայ ընել մի և նոյն գնով աւելի օգտակար ըլլալու նպատակաւ։

ՈՂՋՈՒՅՆ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՑԻՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՎԻՃԱԿԻՆ ՎԵՐԱՑ

Ներկայ քանի մը տարուան միջոցին մէջ բան մը կայ որ բոլոր Հայոց հրեղինացն առարկայ եղած է և զոր ամեն Հայ սերտ տարտապատման փափաքով մը կրանկայ, այս է Աղգային յառաջադիմութիւնը, բայց որովհետև բան մը փափաքել զայն ստանալ ըսել չէ և ըսկ փափաքը չկրնար զմարդ երջանիկ ընել. կտեսնեմք որ Աղգն ալ այս բանին ըսկ յիշողութիւնը գոհ չզլալով, ամեն կերպիւ իւր փափաքը իրացնել և արդիւնաւոր ընել կջանայ, և փութաւորութեամբ գիտնալով որ իւր յառաջադիմութեան միակ դեղ ու դարման ուսմունքն ու գիտութիւնն է, ամենայն ճգամբ վարժարաններ կհանգնէ, նոր մանաւանդ եղածները կբարեկարգէ, տպագրութիւնը կծաղկեցնէ, պարբերական թերթերը կբազմապատկէ, ուսումնական ընկերութիւններ կհաստատէ, և այլն, որոնց ամեն մէկը եթէ իրենց սկզբնական նպատակէն չչեղնին, և Աղգին պիտոյքը համեմատ ուղղուին, քիչ առնէն այնպիսի օգտակար փոփոխութիւններ պիտի ընեն մեր Աղգին վերայ և այնպիսի նոր տարերքներ պիտի յարուցանեն անոր մէջ որոնց պէսքն այսօր ուղղակոհ և ապագաներ որոերը ալ սկսան դալ։

Հայութեան ճշմարիտ բարեկամ մը Աղգին սա ընթացքը նշմարելով (ընթացք մը, որ թէև գոյթ ի գոյթ, այլ միշտ իւր նպատակին ուղղուած) չկրնար անտարբեր մնալ և իւր գոհունթիւնը չյայտնել, մանաւանդ երբ անոր յառալն անցեալը երևակայէ, որն որ ներկայէն այնչափ հեռի չգտնուելով կրնայ անանկ զուգակշիռ մ՚ընել, որ ներկային անցելոյն վերայ ունեցած պերազանցութիւնն երեւան հանէ։

Ուսմանց և գիտութեանց փափաքը այսօր այն աստիճան հասած է մեր մէջ, որ կրնանք ըսել թէ առ հասարակ հարուստ թէ աղքատ իւրեանց զաւակաց գլխաւոր և առաջին պէտք մը համարած են, զանոնք դաստիարակել, կրթել, մէկ խօսքով գիտութեան պարտէզը մտցնել և գիտուն ընել ազնուք. անանկն ալ կգտնուի որ մինչեւ անգամ օրական անուռնդը իւր ընտանիքէն խնայելով իւր որդւոյն գպրոցա-

կան ծախսերը հոգալու վերհանձնաժողովութիւն ունի։ Քանի որ կրթութեան գործը ժողովրդեան սրտին մէջ այսպէս կարէ, ալ Ազգին ուսումնական վարչութեանը կրնայ այս գործը արդիւնաւոր ընել և օգտակար ընթացք տալ անոր. ոչ թէ միայն տղայոց դասախօսարանութեանը հոգ տանելով, այլև աղջկանց, և ոչ թէ միայն Կայսրաքաղաքին մէջ այլ մանաւանդ դուրսերն ալ տարածելով զանի։ Նմանակ ընդհանուր, Ազգին պիտոյքը և ժամանակին ոգւոյն յարմար դաստիարակութիւն մը անշուշտ քիչ առնէն ազգին հնացեալ մտքերը պիտի նորոգէ, և կրնամ ըսել թէ Ազգը նորէն պիտի ծնանի։

Կրթութեամբ ամեն Հայ պիտի հասկնայ որ իւր արբազան պարտաւորութեանց մէկն ալ Ազգին ՍԵՐՆ է, կրթութեամբ անձնասիրութիւնը պիտի անհետանայ կամ թէ ըսեմ իւր սահմանին մէջ պիտի դառնայ այն անձնասիրութիւնը որ միշտ ամենէն պարկեշտ կերպարանքներ առած և ամենէն պարկեշտ անուններու ներքև ծածկըւած Ազգին կենսական ոգւոյն կռապաշտ նայ. կրթութեամբ ամեն անհատ ընդհանրութեան բարւոյն մէջ իւր շահը պիտի գտնէ. և ընդհանրութեան համար պիտի աշխատի. կարճ խօսքով իւրաքանչիւր ոք ոչ թէ առանձին անհատ մը, այլ այն մեծ ամբողջին մէկ մասնիկը պիտի ըլլայ և իւր գոյութիւնը անոր գոյութեանը մէջ պիտի զգայ։ Երբ տասնակ գործակատարներ մեր ամենուն սրտին մէջ տարրանայ հոն բոլոր անձնական ձայնները պիտի լռեն, կրկին վատ թէլադրութիւնները պիտի անհետանան, և ահա Ազգն ալ երջանկութեան տաճարին պիտի մերձենայ։

Ազգի մը երջանկութիւնն ծեր է։

Ազգ ըսածնիս որովհետև մի և նոյն ցեղէ եղող անհատներու խումբ մ'է, ըսել է թէ ինչպէս անհատ մը տասնակ ալ ազգ մը երկու տեսակ պէտք ունի. ֆիզիկական և բարոյական. հետևաբար իւր երջանկութիւնը այս երկու կարգ պիտոյից անհերքի կատարմանէն կախում ունի. Ազգ մը որ բարոյապէս երջանիկ է և ինքնութեանին աղբատ և խեղճ է, այն ազգը երջանիկ չէ, այն ազգը յառաջադէմ չէ, ըսել է անոր որուած կրթութիւնը թերի և անկատար է։ Ուր ազգ մը յորում մարդկութեան իրաւունքները ճանչցուած, որոց թէ բարոյական և թէ ֆիզիկական կարողութիւնները հաւասարակշռութեամբ զարգի դրուած և կատարելագործուած ձգտումները ազնուացած և մնունդ գըտած են, միով բանիւ թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին մարդը իրենց վայելմունքը և բարեկեցութիւնն ունին, ահա այն ազգը երջանիկ է։

Դարձընենք անգամ մը աչքերնիս լուսաւորեալ Եւրոպիոյ վերայ, ըսա՛ծ յայտնի հայելին պիտի տեսնեմք։ Հոն մարդկային Բանին այն մեծ գործառնութեան, համալսարանաց, ալ պագրատանց քով կտեսնեմք հարուստ վճռաւանոցներ, ճարտարարուեստ կերպարանքներ, հսկայատիպ մեքենաներ, բազմաթիւ շոգենաւներ, շոգեկառքեր մշակեալ դաշտեր, որոնց ամենքն ալ ֆիզիկական մարդոյն վայելքին ու պիտոյքներն իրենց նպատակ ունին, և ամենքն ալ մարդկային Բանին յառաջադիմութեանը կենդանի պատկերներն են։ Հոն մարդիկ արբան դիտուն՝ այնքան հարուստ, որքան ուսեալ, դաստիարակեալ՝ այնքան դիւրակեաց են։ Լսել է հոն մարդոյն երկու կերպ գոյութիւնն ալ ճանչցուած ու յարգուած են, և անոր երկու տեսակ պէտքերն ալ կհոգացուին, և ահա այս է ազգի մը երջանկութիւնը և հոն կայացած է անոր խաղաղութիւնը։

Այս պէտքերը քանի որ ամեն ազգաց կվերաբերին մեր ազգն ալ հարկէ ուշադիր ըլլայ և զանոնք գոհացնելու միջոցներ փնտռէ, ըսել կուզեմ թէ

ինչ խնամք որ կուզէ տանել մտաւորականին, նոյնը նաև ունենայ նիւթական յառաջադիմութեան համար, որուն համար անհրաժեշտ է և ալ ժամանակ է որ մեր վարժարանաց մէջ քանի մը բարեկարգութիւններ ըլլան այս նպատակին յարմար, այսինքն հոն Հայկազեան և Գաղղիարէն լեզուի ուսմանը մինչև այսօր ինչ կարևորուի որ տուինք, նոյնչափ և թերեւս առաւել կարեւորութիւն մը տանք գիտութեանց ուսմանը, որպէս զի որչափ գաղղիացւոյ, հայկազեան, այսուհետև այնքան մեքենագէտներ, բնագէտներ տարրալուծներ, երկրագործներ և այլն ունենանք, զորոնք տոհմալու համար պէտք եղած միջոցներն եթէ գործադրենք, ոչ սակաւ օգնութիւն կրնան մեր ազգին նիւթական վիճակին յառաջադիմութեանը։

Երբեմն մարդ չկրնար իւր սրտին ցաւը զսպել մեր արհեստաւորաց սակաւ մը տարուան մէջ ըրած յեղափոխական ընթացքին վերայ, որ կրնամ ըսել թէ բոլորովին մեր անուսումնութենէն և ժամանակին ոգւոյն վերայ մեր տգիտութենէն կծագի, և պէտք չէ զարմանալ անոնց այս գործադրկութեան, զի ամենէն նուաստ արհեստ ալ յաջողելու համար գիտութենէ ձեռնհասութիւնը կպարտի, որմէ կհամարձակիմ ըսել թէ զուրկ ենք բոլորովին։

Ընդհանուր օրս Տաճկաստանի մէջ քիչ շատ մարդիկ արհեստներ ամենայն, բայց սակաւքն մեր արհեստագործը իւր կեանքը գոնէ կատարեալ գործած գործիքովն ու գործածելու կերպովը կաշխատի, երբ անդին երջանիկ Եւրոպացին գիտութեանց ձեռքով նոր նոր գործիքներ հնարելով, մեր գործածն ու չինածը սեղի քիչ տեղի մէջ, սեղի կատարելագործ և սեղի գիւրագնաց պատրաստելու միջոցներ ունի։ Նոր ձեռքն ու գործիքը իւր մտաց յառաջադիմութեանը կհնազանդին, երբ ընդհակառակն մեր միտքն ու հանճարը մեր ձեռացն ու գործիքներուն նեղքեր կաշկանդեր մնայեր են։

Մեր այս ցաւալի կացութենէն ելլելու համար չեմք կրնար համարձակիլ ըսելու թէ քիչ աշխատութեան պէտք կայ, մանաւանդ որ այս մասին մեր դէմն եղած գժուարութիւնները բազմաթիւ են, բայց վստահ եմք որ յարատեւ աշխատութեամբ վարժարաններու մէջ հաստատ գիտութեանց դռնէ սկզբունքը եթէ սանդեմք մեր ազատ յոյս, դարձեալ ձեռք բերած արդիւնքնիս մեծ պիտի ըլլայ։

Մեր Ազգին յառաջադիմութեանը, և անոր նիւթական վիճակին բարելաւութեանը սեղի յարմար միջոցներ կրնամք յարմարել երկրագործութիւնը և վաճառականութիւնը, և փորձն ալ պատրաստ է ասի հաստատելու. զի ամեն երկիր ուր հայերը ազատ են, այս երկու զբաղմունքով ծաղկած կգտնեմք, թէեւ երկրագործութիւնը եթէ չեմ սխալիր, աւելի հաստատ և ապահով է, անանկ որ ամեն տեղ ուր մեր եղբայրները երկրագործութեան ձեռնարկած են միշտ վիճակնին հաստատ և հարուստ եղած է. Սօլաւ-Ալաքիա և Պուլսատտան ճանապարհորդող մը կրնայ ըսածս հաստատել. և եթէ Հայաստանի այն մեծ մասին մէջ ընդհանրապէս մեր երկրագործները յառաջ գացած չեն, ատոր ալ պատճառը իրենց տգիտութիւնն է, կայ ուրիշ մեկ մեծ պատճառ մ'ալ զոր հիմայ չեմ ուզեր մէջ բերել· և զոր ընթերցողը կրնայ մտիկերել։ Եթէ մեր Ազգին անցեալն ալ հոս արժէք մ'ունի, դարձեալ նոյն իւր երկրագործութեամբն ու վաճառականութեամբը երբեմն երևելի եղաւ։

Ասոր համար ինձ այնպէս կթուի թէ, Ազգային դաստիարակութեան

գլխաւոր մէկ ճիւղն ալ պէտք սեպուի վաճառականութեան պատրաստուել գիտութեանց ուսումը, և երկրագործութիւնը, որ աւելի Հայաստանի զաւակաց գլխաւոր մէկ պէտքն է, ուրանք այսօրուան օրս բնութեան ամեն մէկ պարգեւներուին ճոխացած, տակաւին խեղճ ու ողորմելի են, և չատերը իրենց մնացիչ Հայրենիքը Թողլով օտարութեան մէջ անարգ և մարդկութեան պատերը չարժոյ գործերով լրենց կեանքը կմաշեցնեն: Խնդիր Հայեր, դարեր հոլովեցան, բայց ձեր ողորմելի վիճակը գեռ նոյնը մնաց, երբ ձեզի բռնաւորաց սուրն ու կրակը, և այսօր աղքատութիւնը, թշուառութիւնը, իրենց ահարկու արբանեակներովը զձեզ կհալածէ հեռու հեռու ձեր հայրենի երկրէն. . . . . :

Մեր Հայաստանի եղբարց այս թշուառ կացութիւնը լաւցնելու համար անհրաժեշտ և անձնանուէր պաշտպանութեան մը պէտք կայ, որ անոնց տգիտութիւնը փարատելով ուսմունքն և կենցաղօգուտ գիտութիւնը ծանուցնէ, աշխատութիւնն ապահովցնէ և քաջալերէ, որոնցմով առատութիւնը և դիւրակեցութիւնը ապենաբուղխ գետերու նման հոն տարածուի, և այն երկրին ծաղկեալ գանձերը երևան հանելով աղքատութիւնը և թշուառութիւնը որ այսօր բարձր ի գլուխ կձեմեն, քնաջինջ ըլլան մեր Հայրենեաց սահմաններէն:

ԱՌՕՂՋԱԿԱՆ

ԿԱԼԻՄԱ

ԵՒ

ԱՆՈՐ ԱՋՈՒԹԻՒՆՆ ՄԱՐԴՈՑ ՎԵՐԱՅ

Կալիմա կոչուի աշխարհագրական առմամբ երկրագնդին այն մասը որ հարաւային մէջ երկու զուգահեռական շրջանակաց մէջ կպարունակի:

Իսկ Առողջաբանութեան մէջ հինգ նակէ երկրի կամ գաւառի մը միջնորդական ամբարական կացութիւնը, որն որ կրնայ ըլլալ որ միևնոյն անգամ մի և նոյն կլիմային ներքև իրարմէ տարբեր երևոյթներ ընծայէ: Պատճառը որ երկիրս ծովերով, լեռներով, ձորերով, հանդերու և ժայռերու խառերով բաժնուած ըլլալուն, ասոնց ամենը երկրին մէջ տարածուած օդային վերայ տեսակ տեսակ ազդեցութիւններ կընեն: Հետևապէս ալ իւր կողմանէ մեր հնչակութիւնը երբեմն ածախարելով և երբեմն դանդաղեցնելով, արիւնին թթուածինը աւելցնելով կամ պակասցընելով, արտաշնչութիւնը քիչ կամ շատ գրգռելով մեր մարմնոյն կազմը ւսածքին վերայ զանազան երևոյթներ յառաջ կբերէն. նմանապէս երկրի մը ծովէն ունեցած բարձրութիւնը, օդին յանկարծական փոփոխութիւնները, եղանակաց զանազանութիւնը և միշտ ծածկուած ձորերուն օդին ծանրութիւնը սաստիկ կնեղդործեն մեր վերայ:

Կլիմաներուն ազդեցութիւնը չորս տեսակի կրնամք բաժնել, Ա՛տին՝ սառուցիկ գօտի. երկրորդ՝ չափաւոր գօտի. երրորդ՝ բարեխառն, չորրորդ՝ տաքուկ տաք:

Սառուցիկ գօտին՝ մարդուս հասակը կկարճացնէ, անդամները կնեղմէ, մկանութիւնը կթմրեցնէ, ծոյլ և անզգայ կընէ, ծննդական կարողութիւնը կը պակասցընէ, և մեծ մարմնոյն զօրութիւնը, մեծ հոգւոյն կարողութիւնները կակաղացնէ: Ինչպէս են Գամչատքա, Արխանգելսկ և Լաբրատոր բնակչները. Սամոյեդները, Լոպլանդները, սառուցիկ գօտիէն կծկած, որոնց հասակը հազիւ չորս ոտքի կհասնի, և մարմինը նման կաղցած գոյն մ' առած է. իրենց մտաւորական կարողութիւնները այն

աստիճան նուաստացած են որ հավիտ մարդկային ցեղին մեջ երեւնալու արժանի են: Բանիկ ալ այն երկիրներուն ընտանի կենդանիքը փոքր են, ձիերը հազիւ բարեհաճին երկիրներու իշայ մեծութեան կհասնին. նմանպես եղերն ու կովերն ալ փոքրիկ ըլլալով սպիտակ և առանց եղջյուրի են:

Չափաւոր ցուրտը ընդհակառակն ջիղերն ու մկանութիքը կամրէ, կզօրացընէ. ուտելու ճաշակը կգրգռէ, քաջութիւն և յանդգնութիւն մը կուտայ որ մարմինը բնաւ հանդարտ չթողուր Արեւմտեան զօրութեանց այս զարգացումը բազմաճնութեան կօգնէ, ուրուն չքնանը և ընտանութիւնը մաքուր և առողջ օդով մը արագանալով, ուր բիչ պաշտօնները կգերազանցնեն և արհեստին ու յաղթանդամ խառնուածք կուտայ, բոլորատնք հետեւանք են գաղթականութեան, որուն ձեռնարկելու շատ աշխատանաց և քաջութեան պէտք կայ: Բոլոր այս յատկութիւնները ունին Եւրոպայի հիւսիսակողման և հարաւային Սիպիր ժողովուրդները. անոնք մեծաւ մասամբ կորալն, վայելուչ հասակաւ, յանդուգն պատերազմով, շատակեր և գինեմոլ կըլլան: Եւ յիրաւի մեծամարտութիւնն ու պատերազմը միշտ Կոմպացոց և Տիտանեան ցեղերուն մէջ իրենց զօրաւոր ախթապետութիւնը վարած են: Գերմանացիք կըսէ Տակիտես պատմագիրը հանդիսաւոր բռնազօսեալ վիճակ մը կը համարին, անգադար պատերազմ կը փափաքին և լաւ կսեպեն իրենց արեան գնովն ստանալ այն բարիքը զոր երկրի մշակութիւնը պարգեւէր:

Ով կրնար հնազանդեցնել գոռոզ Եւրոպացին և Բանտապրացին, երբ նոյն իսկ մայրերը իրենց ձեռամբն իւրեանց զաւակութիքը կսպաննէին որ թշնամեան չմատնուին. և տղայք իրենց շղթայակապ ծնողքը կսպաննէին Սիմբրացի գերութենէ մը ազատելու համար. Եւրոպացի մը կրնար ընել անոր բաղդակիցները կարել էր կըսէ Տիտոս Լիվիոս:

Բոլոր այս ազգերը որ Երկրագունիս ամենէն ազատ և քաջ բնակիչքն են կորովի մարմնով և գործունեայ հոգւով մը ծնանելով չարդ և արիւն միայն կշնչեին. և իրենց պատիւ էր սուսութիւնը. օրէնքը, կրօնքն ու նախապաշարմունքը հոն կկայանար:

Իմանկութենէ յուրաքանչիւր աշխատասիրութեան և անօթութեան սովրած ըլլալով, ամենևին չերկնչելով ոչ կենքէ, ոչ վտանգէ և ոչ մահէ, իրենց կանայքն իսկ պատերազմի կայնելու անվարժ չըլլալով, վատութիւնը միայն իրենց պատժոյ արժանի էր, և միակ առաքինութիւնը աներկիւղութիւն էր, վերջապէս իրաւունքը յաղթողին էր, և յանցանքը յաղթուողին. օրէնքն ցրտութենէն կանանց հասունութիւնն ալ (puberté) 16 կամ 20 տարեկան մէջ կսկսի. վասն զի հոն կիրքերը այնչափ շուտ չեն սկսիր իրենց տիրապետութիւնը ինչպէս են հարաւային ժողովրդոց մէջ. երկայնակեցութեան խիստ մեծ օրինակները չափաւոր ցուրտ գետառատ մէջ կգտնուին. բաքեխառն կլիմաներու ներքեւ ուր չերմութիւնը և ցուրտը փոխն ի փոխ պարար կչափաւորեն ինչպէս են Սիպիր արեւելեան կողմերը, Եւրոպայի հարաւային և հարաւային ընտանութեան 35, 45° ներքեւ: Այս կլիման իր թէ ֆիզիկական և թէ բարոյական ազգեցութենէն մէջ հետաւ ըլլալով, թէ սաստիկ ցուրտ և թէ սաստիկ տաքութիւն մը ամենէն աւելի յարմար է մարդկային ազգին զարգացմանը և առողջութեան և թէ կենդանական թէ բուսական բազմաեռակ կարգերուն աճմանը:

Այն կողմերը մարդիկ աւելի գեղեցիկ, կատարեալ և հնարագէտ կըլլան. պարմնոյն կարողութիւններն բարեխառն ցրտով մը կատարելութեան

մէջ դասելով և մարդին կարողութիւնները չափաւոր չերշռութեամբ մը զբաղեցնելով, մարդիկ կրնան ձկտել իրենց թէ բնական և թէ բարոյական ոյժը սրչափ կարելի է։ Այս պատճառաւ Ասիոյ մէջ Պարսկաստանը, Չինաստանն ու Ճաբօնը կգտնեմք որ քաղաքակրթութեան մէջ յառաջ գացած են, և Եւրոպայի մէջ Սպանիայէն Իտալիայէն, Յունաստանէն առնելով մինչև Պալթիկ ծովուն ափունքը եւրոպական հնարագիտ ազգերով լեցուն է, և արուեստից և գիտութեանց ձեռօք քաղաքակրթութիւնը իւր բարձր աստիճանին հասած է։

Բոլոր երկրագունդը աչքէ անցնելով պիտի տեսնենք որ թէ անցելոյն և թէ ներկային մէջ սաստիկ ցուրտ և սաստիկ տաք գաւառներուն մէջ մարդիկ միշտ իրենց հայրենի վիճակին մէջ մնացած են մինչդեռ բարեխառն կլիմաներուն ներքև մարդոց թէ բնական և թէ բարոյական կարողութիւնները իրենց սահմանին մօտեցեր են։

Քաղաքակրթութիւնը երբէք մշտած չէ այրեցեալ գօտիին ներքև և մեղի բեւեռական շրջանակին ներքեւ տարածուած չէ, բայց միշտ սիրած է Եւրոպայի Ասիոյ և Ափրիկեի բարեխառն գօտիները ներքեւ մինչև, նաև միջերկրականի եզերքը եղած Ափրիկէի մասանց մէջ։

Այս միշտ Ափրիկեի միջավայրը և վեր Թաթարիստանի անջրդի և սառուցեալ խոպանները միշտ անմշակ և վայրենի կենայ օրօրոց մը պիտի ըլլան։

Բարեխառն երկիրներու մէջ կանայք 13 կամ 14 տարուան մէջ իրենց հասունութիւնը կատարեան, և աւելի ուշ կծերանան։

Որչափ որ ջերմութիւնն առաւելու և հասարակած գծին մօտենանք, կը տեսնենք որ մարդիկ իրենց գործունեութիւնը և ոյժը կկորսընցնեն, և ընդհակառակն երեւակայութիւնը որ հիւսիսային ազգաց մէջ գրեթէ մեռած է, իւր սահմանէն դուրս ելլելով. անթիւ նախապաշարմանց ծնունդ կուտայ և անթիւ հրեշներով բեռնաւորած կրօնքն ու բռնաւորութիւնը իրենց կատարեալ տիրապետութիւնը կվարեն, ինչպէս են Պարսկացիք, հարաւային Պարսկաստանցիք, Աֆղին Աֆղըլի բնակիչքը, Եթովպացիք, Հընդկաստանցիք և այլն։

Դիտողութիւն եղած է որ ջրային և մաղձային խառնուածքի յարմար եղած հիւանդութիւնները որչափ տաք կլիմաներու մէջ յառաջանք այնքան աւելի սաստիկ և տարածուած կգտնենք. օրինակի համար մեր երկրին մաղձային տենդը, կամ դեղին տենդի կդառնայ, մեր փոքրիկ անմարսողութիւնը հոն փօլէրա կըլլայ կայն։

Ցանկ երկիրներու մէջ մարգուս դարձածելիք ունենդը՝ բնութիւնը կը ցուցուցնէ. պի մարդս հոն այնքան ճարակ չունենար կենդանական կերակրոց, որ առողջութեան կվնասեն, երբ հոն մնեղէն կերակուրները լաւ կմարսուին և կզօրացնեն, հոն ընդհակառակը բանջարեղէնները, ալիւրեղէնները, թթու կամ քաղցր պտուղները առաւել հարճելի կըլլան, և անդեան աւելի կյարմարին. հետևապէս՝ բնութիւնը աւելի շատ կնուաստարարէ։

Այս քանչն այս տեսակ կերակուրները նորոգիչ նիւթեր քիչ կպարունակեն։ անոր համար մարսողութիւնը սկար և ստամոքսը ծոյլ կըլլայ. ու նոքեն զանի զբօսանելու համար օգտակար համեմեներ գործածել։

Սակայն անունք որ ցուրտ երկիրէ մը այս կողմերը կճանապարհորդեն, պէտք է զգուշանան մէկէն ի մէկ իրենց երկրին մէջ սովորած սնունդնին փոխելու։

Տաք կլիմաներու մէջ բնականապէս կեանքը կանուխ կսկսի և շուտ կմարի. աղջկունք 10 տարեկան հասակին մէջ

կհասանին և 50 տարեկանի կծերանան, և որովհետև իրենց չլսային դրութեան դրգռումը աւելի աղքատ է, անոր համար կրկնց և ցոփութեան աւելի են Թակայ են։

Ինչպես վերը խօսեցանք, զանազան կլիմայից մարդուս վերայ ըրած ներգործութենէն շատ մեր բնական երկրին դիրքն ալ մեր մարմնոյն վերայ կազդեն։

Ինչպես ցած, խոնաւ և ցուրտ կողմերը, ուր տեղ տեղ ջրեր և ճահիճներ կգտնուին, ուր բրինձի և ուրիշ տեսակ ջրային բերքերը շատ կամին, բնակիչները դանդաղ, թոյլ և տկար կազմուածքի տէր կըլլան։ Մանաւանդ ամառը, կամ տաք գաւառներու մէջ տարտիսխկի սխտից տարածմանը մեծապես կօգնեն. ինչպես Պալդիկի, Ալանատոյի տեղը, Եգիպտոսի Ժանտախտը և այլն։

Սառնկ տեղեայ բնակիչքը որկրամոլ, զուարճութեանց բարեկամ, հասատամիտ և բազմածնութեամբ կըլլան։ Ինչպես Եգիպտոս, Սորեստան, Հնդկաստան և Չինաստան։ Այն ազգերը որ Միջերկրական ծովուց եղերքը կը բընակին, կամ իրարու մերձակայ եղող կղզեաց մէջ հաղորդակցութենէն դիւրին ըլլալով աւելի հնարագէտ և քաղաքակրթութեան մէջ աւելի յառաջադէմ կըլլան. Եւրոպայի այն ազգերը որ քաղաքակրթութեան մէջ յառաջադէմ են, Միջերկրականի ծովեղերեայ բնակիչքն էին. ինչպես նաև Յունաստան Ասիոպեզապոսի բնակիչքը։ Սոնք քաղաքակրթութեան մէջ յառաջացած առենին տասնեակ Եւրոպայի կեդրոնը քարբարոսութեան մէջ էր։

Պերէի Եւ Սոպ. Ընկերոջ
10 Մարտ 1861։[1]

Բամպակը խել մը քանակութեան միատեղ սերմանելով որակութեան կողմանէ ունեցած օգուտը Ալեքսանդրիոյ բիւրոյի «իշխանաց» բամպակը ինչ տահճան յարգ ու արժէք ունենալնէն դիւրաւ կհասկնուի ուր որ այս տեսակը անփոփոխ մանաւանդ անձանձ սերմանածէն աւելի 1 ու կէսէն մինչև 2 ու կէս թալէռ կինթինարէն աւելի կբերէ իւր մթերանոյներուն աւելի բարեգործութեամբ և մաքրութեան աղագաւ, որ այս ալ գործածուած առեն անհնարին հոլածութեամբ կըլլայ։ Ուրիշ ի զատ ինչպես «իշխանաց» կալուածոց կարգադրութեամբը ցուցուած է, մեծկակ երկրի համար քիչ աշխատութիւն պէտք է և հարկաւ այս կողմանէ ալ չափազանց օգուտ կայ։

Ընթ Ա. Տ. Ր. Լէօմբի Տելթաի արևելեան կողմի Հանապատ երկիրները ոռոգանելու միտքը յաջողի բամպակի մշակութեան համար, նպաստաւոր մեծ երկրի մակերևոյթ մ՚ալ պիտի պատրաստէ, որ թէ և յառաջ բերուի, որ մեկ քանի տարի պէտի անցնի մինչև այս գործնական կերպով յաջողի, և իսկապէս մեկին աւելի ապագային համար է քան թէ ներկային. միանգամայն պէտի որ կարելի է շուտ կերպով Ամերիկայի հարաւային նահանգներէն զատ ուրիշ աղբիւրներէ բամպակ բերելը փափաքելի ըլլալուն, Եգիպտոսի գիւղացիները համոզելու միջոցներ ձեռք բերելու են, որ գործուած երկիրներին մինչև հիմայ բամպակի մշակութեան համար արուածներուն աւելի մեծ կարծ մ՚ալ աւելցնեն։

Շարունակելի։

(Հարուստութիւն. Տարի Թիւ 12. երես 388)։

ՐՈՃԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒ 1. ՑՈՒՆՎԱՐ 1.

ԱԶԳԱՅԻՆ

1. Յաւակ օրագրաց
2. Յառաջաբանութիւն
3. Տեսութիւն ազգային ընդհանուր վիճակին վերայ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

4. Կեանք և անոր ապրեցութիւնները մարդոց վերայ։

ՕՐԱԳՐԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. Կ ՒՆԻՒՆ ամեն ամսոյ Հինգշաբթի հինգ աւիւն երկաթ անգամ ի հրատարակութիւն։
2. Տարեկան գինը կանխիկ 100 դրամ է։
3. Դուրս խրկուելիք օրագիրներուն ծախքը առնողին վրայ է։
4. Յատուցութեան տեղերն են՝
   ի· ՊՕԼԻՍՈՅ համար Մէրճանը Մարգարեան Պ· Յարութիւնին գրատունը Ի՛օլի—ԼԷՓՀաղ խանը թիւ 1։
   Զմիւռնիոյ համար վաճառականաց Ընկերութիւնը։
   Տրապիզոն Ի· Ռուբինեանցի գրատեղեակը· որոյ ամիսցաւ ամէն տեղ կրնան հաղորդակցիլ։